

ILLÉS ANDREA ZSUZSANNA¹ – ALBERT B. GÁBOR²

Kegyvesztett pedológusok

Jelen tanulmány néhány jeles szovjet-orosz pedológus – így Behtyerev, Blonszkij, Nyecsajev, Baszov, Vigotszkij illetve Zalkind – rövid életütelemezésére, a tudományterületen elért sikereinek, végül kudarcainak a bemutatására irányul. Az 1920-as években a pedológia a szovjet/orosz nevelésügy fontos részét képezte. Vajon az 1930-as években a sztálini diktatúra kiépülésének időszakában a pedológia és a pedológusok ellen irányuló politikai döntések milyen hatással voltak a személyes életutakra? Kísérletet teszünk a pedológusok kegyvesztetté válásának politikai hátterét feltérképezni.³ Biografikus feldolgozásunk során kiemelt figyelmet fordítunk az általuk művelt tudományterület, a pedológia likvidálásának okaira, valamint e tudományterület felszámolásának, a gyógy-pedagógia fejlődésére gyakorolt hatására szovjet-orosz viszonylatban.

1. A tanulmány tudományrendszertani helye, kutatási forrásbázis

Interdiszciplináris beágyazottságú kutatásunkban, a pedagógia, a gyógypedagógia és a történettudomány kutatási módszereire támaszkodva, bemutatjuk, hogy milyen politikai változások és érdekek befolyásolták a pedológiai mozgalom alakulását az 1920-as években Szovjet-Oroszországban és mindez hogyan változott meg az 1930-as évek közepére. Vizsgált korszakunkban a pedológia és a pedagógia szoros kapcsolatban állt egymással, mivel a pedológusok által végzett kutatások és vizsgálatok alapozták meg a gyógypedagógiai ellátás körébe tartozó, speciális szükségletű gyermekek fejlesztésére irányuló pedagógiai és gyógypedagógiai feladatokat. Állításunkat kutató munkánk során feltárt, neves pedológusok, munkásságát feldolgozó eredmények bemutatásával bizonyítjuk (Vigotszkij, 1987; Vág, 1978; Pléh, 1992, 2000). A pedológia tudományának rövid bemutatásához és az egyes pedológusok biografikus feldolgozásához magyar, angol és orosz nyelven megjelent publikációkra támaszkodtunk (Vigotszkij, 1987; Etkind, 1999; Leopoldoff, 2014; Shalayeva, 2014; Pléh, 2000; Minkova, 2012). A szovjet–orosz pedológusok (pl. Nyecsajev) munkásságával kapcsolatban, az orosz nyelven megjelent pedagógiai enciklopédiát (2014) vettük alapul.

¹ Gyógypedagógus, Bajai Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény; email: andreailles42@gmail.com

² PhD, Dr. habil, történész, egyetemi docens. Kaposvári Egyetem Pedagógiai Kar; email: albert.gabor@ke.hu

³ Az 1930-as években a pedológusok mellett más tudományterületek, így a történelemtanítás és tankönyvírás képviselői, például a Pokrovszkij iskola néhány szerzője is a sztálini rendszer áldozatává vált. Ehhez részletesen Albert G. B. (2018, pp. 97–102.)

A magyar nyelven is megjelent művek között feldolgoztuk Vigotszkij, „A defektológia alapjai” című művét (1987), amely szintén szorosan kapcsolódik a pedológia történetéhez. Az orosz nyelvű kiadásból készült válogatás nemcsak Vigotszkij személye miatt fontos, hanem azért is, mert pontosan és részletesen taglalja a pedológusok munkásságát, a különféle akadályozottsággal élő gyermekek nevelhetőségének lehetőségeit. Ezért Leopoldoff 2014-es munkája mellett a Vigotszkij-féle kötet szintén a fontosabb szakirodalmak közé tartozik. A pedológia történetéhez számos korabeli párthatározat és egyéb kordokumentum is rendelkezésünkre állt. A korabeli dokumentumok közül releváns forrásértékkel bír az SZK(b)P KB, a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja Központi Bizottságának 1936. június 4-én kelt határozata a pedológiai eltévelyedéséről, melyet Péter Anna szerkesztésében megjelent 1954-es kötet tartalmaz.

2. Pedológus sorsok a politikai normaváltások tükrében

Az elismert pszichológus és filozófus, Vlagyimir Pavlovics Behtyerev (1857–1927) (életútjához: Etkind, 1999; Pléh, 2000; Vigotszkij, 1987) a pedológiai mozgalom aktív tagjaként főként az ember anatómiai és pszichológiai tanulmányozásával foglalkozott. Behtyerevet a reflexelmélet alapító atyjának tekinthetjük (Vigotszkij, 1987). Reflexelmélete – mely társadalmi elvei miatt újszerűnek és kihívónak számított – már az 1920-as években vita tárgyát képezte Szovjet–Oroszországban (Pléh, 2000). A tudós szerint „*a szociálpszichológia egyszerűen reflexes tevékenység*”, tehát mellőzi a tudatosságot (Pléh, 1992, p. 264). Az orosz pszichológusok többsége ahhoz a szárnyhoz tartozott, akik nem fogadták el a reflexológusok mechanisztikus álláspontját (Luria, 1928). Ez az irányzat a gyermeket egyfajta gépnek látta, amelynek tevékenységét teljes mértékben a külső ingerek hatása határoz meg. A viták Behtyerev váratlanul bekövetkezett halála után sem értek véget. Halálának oka nem teljesen tisztázott: a feltételezések szerint Sztálint paranoidként diagnosztizálta, majd ezt követően mérgezési tünetekkel váratlanul ágyban esett, majd elhunyt (Etkind, 1999).

Az orosz pedológia alapítója, Nyecsajev Alexandr Petrovics (1870–1948) (munkásságáról Shalayeva, 2014) az 1920-as években a gyermekek intellektuális képességeit vizsgáló tesztek kidolgozásával foglalkozott. Nyecsajev 10 tételes tesztjét – amely a két leginkább használt intelligencia teszt, a Binet–Simon és Rossolimo-féle tesztek egy rövidebb, kombinált verziójának tekinthető, – a szovjet–orosz intelligencia vizsgálatok között is nagyon jelentősnek számított. A pedológusok tesztvizsgálatai – és nemcsak Nyecsajevé – általában arra a következtetésre jutottak, hogy

a társadalmi különbségek a pártvezetés által hirdetett osztályharc ellenére sem tűntek el az országban. A tudósok a szovjet társadalom heterogenitására irányuló következtetése az 1930-as évek elején a sztálini diktatórikus rendszer kiépülése idején, a tesztek használatának betiltásához vezetett. A sztálini autokratikus rendszer az 1930-as években nem tolerálta a Nyecsajev által képviselt szakmai álláspontot (Leopoldoff, 2014). Mindezt Nyecsajev személyes sorsa is igazolja: a tudóst 1935-ben hamis feljelentés alapján ellenforradalmi agitáció vádjával Kazahsztánba száműzték. Élete utolsó éveiben a Szemipalatyinszki Tanítóképzőben dolgozott (Davydov, 1999, p. 47).

Az elismert pedagógus és pszichológus Pavel Petrovics Blonszkijről (1884–1941) népszerűségének köszönhetően, számos kötet és publikáció látott napvilágot (Pléh, 2000). 1918-ban Moszkvában munkaiskolát alapított (Somogyvári, 2016), mely a projekt módszerről vált ismertté és az akkori oktatáspolitikai irányzat által elfogadottá. A projekt módszert 1931-ben az OK(b)P KB, az „*álmárxista irányzatok*” (Etkind, 1999, p. 509) közé sorolta. A párthatározat szerint Blonszkij projekt módszere nem szolgálta megfelelő módon az oktatást, mivel túlságosan nagy teret engedett a gyermekek érdeklődésének (OK(b)P KB, 1931). Ezért a Blonszkij munkaiskolájában alkalmazott projekt módszert fel kellett számolni. Blonszkij 1936-ban felmondó levelének benyújtása mellett nyilvánosan önkritikát is gyakorolt (Etkind, 1999). A sztálini rendszerben az önkritika gyakorlása a kegyvesztetté váló tudósok körében bevált gyakorlatnak számított. Blonszkij személyes sorsa is ezt igazolja. Blonszkij szakított a pedológiával és szakpszichológiával kezdett foglalkozni (Pléh, 2000).

A pedagógus és pszichológus Aron Boriszovics Zalkind (1888–1936) 1917 és 1920 között Petrográdban a Klinikai Pszichoterápiás Intézet igazgatójaként, 1930 és 1932 között pedig Moszkvában a Pszichológia, Pedológia és Pszichotechnika Intézet vezetőjeként tevékenykedett (Minkova, 2013). Behtyerev különös halála után ő lett a pedológiai irányzat elsőszámú vezetője (Etkind, 1999). 1931 után azonban nőtt a bolsevik párt által a pedológusokra gyakorolt ideológiai nyomás, ami a pedológiának, mint tudománynak a negatív megítélését eredményezte. 1936-ban, miután a pedológiát kártékony, burzsoá tudománynak bélyegezték, Zalkind saját otthonában szívrohamban halt meg (Minkova, 2013).

Az 1920-as évek neves pedológusa, a leningrádi iskola alapítója, Mihail Jakovlevics Baszov (1892–1931) 1924 és 1931 között a pedagógia és pszichológia professzoraként a leningrádi Állami Pedológiai Intézetben dolgozott (Etkind, 1999; Minkova, 2013). Baszov személyiségkutatóként az 1920-as évektől kezdett a gyermekpszichológiával foglalkozni. „A pedológia általános elvei” című kötete a gyermek elméleti tanulmányozásának formalitása miatt szigorú bírálatot kapott (Minkova, 2013). A sztálini politikai rendszer súlyos hibának tartotta, hogy Baszov munkáiban

„helyt adott az öröklésnek” (Pléh, 1992, p. 275). A kötet megjelenése után munkásságát antimarxista jelzőkkel bélyegezték meg. Baszov a politikai támadások miatt elhagyta a tudományos pályát és nem sokkal később gyári szerelőként kezdett dolgozni. Halálát munkahelyi baleset okozta, 1931-ben vérfertőzésben hunyt el. Meg kell jegyezni, hogy Baszov azon nézete, melyben „a környezet és az öröklés együttes determináló szerepe mellett érvel”, a pedológia fő bűnének bizonyult (Pléh, 1992, p. 275) és az OK(b)P KP 1936-os pedológia ellenes határozatában komoly ürügyként szolgált a tudomány likvidálásához (OK(b)P KP, 1936).

A pedológia kiemelkedő alakja volt, Lev Szemjonovics Vigotszkij (1896–1934), aki a pedagógiai folyamatokban nagy figyelmet fordított a gondolkodás fejlesztésének, különösen annak, hogy a tanulók milyen folyamatok útján sajátítják el az egyes fogalmakat. Annak ellenére, hogy pedológusnak tekintette magát, élesen kritizálta a tudományt. Nagyon újszerű gondolatnak tekinthető, ahogyan Vigotszkij az elsődleges, valamint másodlagos sérülések közötti összefüggéseket értelmezte. A pszichés folyamatok vizsgálatát kiterjesztette siket és látássérült gyermekekre is. Foglalkoztatta a nehezen nevelhető gyermekek diagnosztizálása is. Vigotszkij munkássága alapozta meg a sérült gyermekek differenciált oktatását, valamint az ő nevéhez fűződik Szovjetunióban az első beszédklinika létrehozása, amelyet beszédhibás gyermekek számára alapítottak.

Az általa diagnosztizált gyermekek komplex vizsgálatokon estek át. Itt részletesen elemezték a gyermekek kórtörténetét, fejlődési, nevelési folyamatait, valamint fejleszthetőségük lehetőségeit. Nem értett egyet a kizárólagosan teszteken alapuló diagnosztikai módszerekkel (Vigotszkij, 1987). Erről tanúskodik, „A nehezen nevelhető gyermek fejlődésének diagnosztikája és pedológiai kezelése” című műve, amelyben a tesztelést „kritikátlan” imádatnak, „a nevelésnek a pszichometriákkal” való helyettesítésnek nevezte (Vigotszkij, 1987, p. 16). A pedológiához fűződő kapcsolata kettősnek nevezhető: egyrészt élesen kritizálta a pszichoanalízist és a Behtyerev nevéhez fűződő reflexológiát (Erős, 1986). Ugyanakkor biztosak lehetünk abban, – és ezt „A serdülők pedológiája” címen megjelent munkája is tanúsítja –, hogy a pedológia, mint tudomány jelentős szerepet játszott Vigotszkij életében, annak ellenére, hogy tisztán látta a pedológia hibáit, a tesztelésben rejlő veszélyeket (Vigotszkij, 1987).

Munkásságának 1934-ben Moszkvában, méltatlan körülmények között bekövetkező, tuberkolózis miatti halála vetett véget (Pléh, 2000). Tanulmányaira alapozva a későbbiekben fontos kutatások folytak a pedagógia területén. Az ötvenes években főként az idegen nyelv elsajátításának összefüggésében a tanulási folyamatok pszichés folyamatait vizsgálták (Illés, 1975).

3. Konklúzió

Összegésképpen az 1936-ban hozott határozat a pedológiát antimarxista, áltudományos jelzőkkel illette, a teszteken alapuló vizsgálatokat pedig egyszerű kísérletezésnek tekintette. A sztálini politikai rezsim elutasította az öröklődés lehetőségét, amely a tanulók gyenge teljesítményének, fogyatékoságának hátterében állhat (Péter, 1954). Ma már tudományos kutatások bizonyítják, hogy a viselkedési zavarok, illetve a siketség hátterében is állhat genetikai, azaz örökletes tényező (Gordosné, 2006). Az a tény, hogy a gyermek életére hatással van a környezet szociális háttere, összeférhetetlennek bizonyult a sztálini idők szocialista nevelési eszményeivel. Mindez a hivatalos pártirányítás szerint ugyanis a „*kizsákmányoló osztályok felsőbbrendűségét*” bizonyítja (Péter, 1954, p. 65). A szocializmus építésében, 1917 után a neveléstudományra hárult az új ember kialakításának feladata. Az új ember kialakításában a pedológia kulcsszerepet játszott. Mivel a pedológia helyt adott az emberi érzelmeken, indulatokon alapuló tudatnak, „*károkat okozott a szocialista nevelés ügyének*” (Mérei, 1949, p. 69). Mindezt a pedológusok biográfikus vizsgálata, kegyvesztettségre irányuló adatfeltárásaink is bizonyítják.

Az egykoron kegyvesztetté vált pedológia – köszönhetően az új kutatásoknak (Etkind, 1999; Pléh, 1992; Leopoldoff, 2014) – ma már más megítélés alá esik. Számos kutatónak az a véleménye, hogy a szovjet–orosz tudósok nagymértékben járultak hozzá a mentális és fizikai akadályozottsággal élő gyermekek képzésének és oktatásának megalapozásához. Ehhez arra volt szükség, hogy a gyermeket teljes egésznek tekintsék, majd felfedezzék egyéni sajátosságait.

Az integritás és a fejlődés elveit L. S. Vigotszkij alapozta meg a pedológiában. Az inkluzív oktatással működő intézményekben a fogyatékos gyermekek interakcióba léphetnek az egészséges gyermekekkel, így azok tapasztalatokat szereznek akadályozottsággal élő társaikról. L. S. Vigotszkij koncepciója szerint a szociális interakció az ember szellemi fejlődésének meghatározó tényezője. Ez csak akkor fog sikeresen megvalósulni, ha minden gyermek biztonságban érezheti magát abban az oktatási környezetben, amely az egyéni sajátosságaihoz és szükségleteihez igazodik. Vigotszkij tudományos örökségének elemzése lehetővé teszi, hogy a befogadó oktatási modell, a sérült gyermekek kulturális fejlődésének egyik módja legyen. Ezen az úton kell a gyermek társadalmi beilleszkedését erősíteni (Daniya–Akhmetov–Chelnokova–Morozova, 2017)

A pedológusok történetének tanulmányozása a modern pedagógust arra tanítja, hogy gondos figyelmet fordítson a gyermekekre, szem előtt tartva annak mentális képességeit. Meg kell teremteni a szükséges feltételeket a gyermek sikeres fejlődéséhez és ehhez a múlt pszichológusainak, pedológusainak munkássága megfelelő forrás lehet. Megtaníthat bennünket arra, hogy elkerüljük a hi-

báink megismétlését és megbecsüljük az elért eredményeket, mert olyan korszakot élünk, amelyben a múlt történelmének ismeretére minden eddigénél nagyobb hangsúlyt kell fektetni a jövő érdekében (Minkova, 2012, p. 94).

BIBLIOGRÁFIA

- Albert, G. B.(2018): Disfavoured textbook authors in Hungary and in the Soviet Union between the two wars. In: Bebesi, Gy.; Havanova, O. V.; Kolontári, A.; Krjucskov, I. V.; Krjucskova, N. D.; Pavlenko, O. V.; Romanyenko, Sz. A.; Seres, A.; Sztikalin, A. Sz. (szerk.) *Oroszország és Magyarország az európai történelem keresztútjain.* (pp. 97–102.) Kaposvár: Magyarország, Stavropol: Oroszország: Kaposvári Egyetem, Észak–Kaukázusi Szövetségi Egyetem, Orosz Tudományos Akadémia,
- A Szovjet Kommunista (bolsevik) Párt Központi Bizottságának 1936. július 4 – én kelt határozata a pedológiai eltévelyedésekről. In.: *A pedológia* (1949) (pp. 4–6). Budapest: Országos Neveléstudományi Intézet [Különlenyomat]
- Akhmetova, D. Z – Chelnokova, T. A. – Morozova, I. G. (2017). Theoretical and Methodological Basis of Inclusive Education in the Researches of Russian Scientists in the First Quarter of 20th Century (P. P. Blonsky, L. S. Vigotszkij, V. P. Kaschenko, S. T. Shatsky). *International Education Studies*, Vol. 10 No. 2. pp. 174–179. DOI: [10.5539/ies.v10n2p174](https://doi.org/10.5539/ies.v10n2p174)
- Davydov, V. V. (G. red.) (1999). Neceev Aleksandr Petrovic. In *Rossiyskaya Pedagogicheskaya Entsiklopediya. M – YA* (p. 47). Moskva: Nauchnoye izdatel'stvo.
- Erős, F. (1986). *Pszichoanalízis, freudizmus, freudomarxizmus.* Budapest: Gondolat Kiadó.
- Etkind, A. (1999). *A lehetetlen erősz.* Budapest: Európa Kiadó.
- Illés, L.–né (1975). *A szovjet pedagógia története 1917–1972.* Budapest: Tankönyvkiadó.
- Leopoldoff, I. (2014). A psychology for pedagogy: intelligence testing in USSR in the 1920s. *History of Psychology*, Vol. 17. No. 3. pp. 187–205. DOI: [10.1037/a0035954](https://doi.org/10.1037/a0035954)
- Luria, A. R. (1928). Psychology in Russia. *Journal of genetic –psychology.* Vol. 35. No. 3. pp. 347–355. DOI: [10.1080/08856559.1928.10533070](https://doi.org/10.1080/08856559.1928.10533070)
- Mérei, F. (1949). A burzsoá objektivizmus a gyermeklélektanban. *Magyar Pedagógia*, 57–58. évf. XII. sz. pp. 87–93.
- Minkova, E. (2012). Pedology as a Complex Science devoted to the study of Children in Russia: The History of its Origin and Elimination. *Psychological Thought*, Vol. 5. No. 2. pp. 83–98. DOI: [10.5964/psyct.v5i2.23](https://doi.org/10.5964/psyct.v5i2.23)

- Minkova, E. (2013). Unfulfilled Ambitions of Russian Pedologists (At the Turn of the 20th Century). *Psychology and Behavioral Sciences Research*, Vol. 1. No. 3. pp. 30–36. DOI: [10.12691/rpbs-1-3-1](https://doi.org/10.12691/rpbs-1-3-1)
- Péter, A. (Ed.) (1954). A pedológiai ferdítésekről az oktatásügyi népbizottságok rendszerében. In.: A Péter *Az SZKP, a szovjet kormány és a Komszomol határozatai a szovjet iskolákról*, (pp. 62–66) Budapest: Tankönyvkiadó Vállalat.
- Pléh, Cs. (1992). A szovjet pszichológia. In.: Cs. Pléh. *Pszichológiatörténet: a modern pszichológia kialakulása*, (pp. 259–280). Budapest: Gondolat Kiadó.
- Pléh, Cs. (2000). Nagy iskolák nyomában és árnyékában. In Cs. Pléh *A lélektan története* (pp. 412– 546). Budapest: Osiris Kiadó.
- Shalayeva, S. L. (2014). *Pedologiya v rossii: Sushchnost' i istoricheskaya sud'ba*. Integratsiya Obrazovaniya. Vol. 18. No. 3. pp. 140–147. DOI: [10.24151/2409-1073-2018-3-5-11](https://doi.org/10.24151/2409-1073-2018-3-5-11)
- Somogyvári, L. (2016). Munkára nevelés a szocialista pedagógiában: az orosz– szovjet előtörténet (1917–1958). *Iskolakultúra*, 26 évf. 1. sz. pp. 82–92. DOI: [10.17543/ISKKULT.2016.1.82](https://doi.org/10.17543/ISKKULT.2016.1.82)
- Vág, O. (1978). *Egy pedagógus emlékiratai*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Vigotszkij, L. Sz. (1987). *A defektológia alapjai*. Budapest: Tankönyvkiadó.

ANDREA ZSUZSANNA ILLÉS – GÁBOR ALBERT B.
DISGRACED PEDOLOGISTS

This study focuses on the short analyses of some prominent Soviet–Russian pedologists' walk of life – such as Behtyerev, Blonszkij, Nyecsajev, Baszov, Vigotszkij and Zalkind's – and on the introduction of their successes and failures in the field of science. In the 1920s, pedology was an important part of the Soviet–Russian education. In the 1930s, when Stalinism emerged, what impact did the political decisions against pedology and pedologists have on their personal lives? We attempt to explore the political background why the pedologists became disgraced. In our biographical analysis, we pay special attention to the reasons for the elimination of pedology, their field of study and its effect on the development of special education in the Soviet– Russian context.

